

SOLITUDES: Et forskningsprojekt afsluttes

Af professor, dr.theol., ph.d. Mette Birkedal Bruun

Den 31. marts var sidste dag på det kollektive forskningsprojekt *SOLITUDES: Withdrawal and Engagement in the long Seventeenth Century*, som siden 1.

februar 2013 har haft til huse på Afdeling for Kirkehistorie. Projektet var finansieret af Det Europæiske Forskningsråd (ERC), og forskningsholdet bestod ud over undertegnede af lektor Sven Rune Havsteen, ph.d.-studerende Kristian Mejrup, postdoc Eelco Nagelsmit og ph.d.-studerende Lars Nørgaard.

I SOLITUDES har vi undersøgt, hvordan kristne grupperinger udlevede den bibelsk funderede fordring om, at den kristne skal være *i* verden, men ikke *af* verden i 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet. Vi har studeret denne dobbelte væren med fokus på tilbagetrækning fra verden og engagement i verden. Begreberne „tilbagetrækning“ og „engagement“ er gode analyseredskaber, men de er også komplicerede i en historisk undersøgelse. For det første har de forskellig valør, idet termer, der beskriver tilbagetrækning (*Absonderung, retraite*

o.lign.), kan spores direkte i det historiske materiale, mens „engagement“ i den moderne betydning er en anakronisme i forhold til den periode, vi har studeret. For det andet antyder „tilbagetrækning“ og „engagement“ en modsætning. Men det materiale, vi har undersøgt, viser netop en dynamik imellem de to: sand verdensforsagelse viser sig i den rette form for tilstedeværelse i verden.

Steder og tilgange

Hvordan er man i verden uden at være af verden? Det er et stort spørgsmål, og for at holde sammen på vores analyser har vi koncentreret os om otte steder, fire tyske lutherske og fire franske katolske: Hertug August den Yngre af Braunschweig-Lüneburgs hof i Wolfenbüttel (1644–66), det labyrintiske haveanlæg, *Irrgarten*, frekventeret af det teologisk-litterære selskab *Den pegnesiske Blomsterorden* i Nürnberg (1644–81), klosteret La Trappe under A.-J. de Rancé (1664–1700), Mille de Guises salon i Hôtel de Guise, Paris (1666–88), Mme de Guises aktiviteter i Paris og Alençon (1675–96), de franckeske stiftelser i Halle under A.H. Francke (1695–1727), pigeskolen Maison Royale de Saint-Louis (i St Cyr) under Mme de Maintenon (1686–1719) samt komplek-

set af skoler i de franckeske stiftelser (1695–1727). Alle steder repræsenterer en enten konkret eller abstrakt afsondring fra det omgivende samfund. Nogle steder har mure mod verden, og nogle hylder en særlig verdensforsagende livsførelse, i nogle tilfælde understøtter et haveanlæg eller en arkitektonisk ramme en særlig meditativ indadvendthed. Nogle steder er offensivt isolerede (La Trappe, St Cyr), mens andre steder eksemplificerer magthaverens spændingsfyldte balance mellem (kirke)politisk engagement og tilbagetrukken vendthed mod Gud (Wolfenbüttel og Alençon). Grundideen har været, at alle fem forskere arbejdede med alle otte steder. Derved har vi opnået en fælles fond af viden og en komparativ dynamik mellem undersøgelserne af de forskellige steder.

SOLITUDES er tværfagligt. Vi har arbejdet på at bringe kunst-, arkitektur-, musik- og kirkehistoriske tilgange i samtale om det historiske materiale. *Fra* den kirkehistoriske faglighed er det især indsigten i bibelreception, liturgi, dogme- og kirkehistoriske traditioner samt kirkelige institutioner, der har været i spil. *Til* den kirkehistoriske faglighed har vi især fået tilført viden om forskellige medier og materialer (musik, billeder, arkitektur, udsmykning) og deres retoriske registre. Et af de basale principper har været, at alle fem forskere skulle arbejde med alt materiale under vejledning af de respektive eksperter på holdet. Det betyder f.eks., at Nagelsmit har instrueret os andre i arkitektur- og kunsthistoriske dimensioner af tilbagetrækning og engagement i forbindelse med bl.a. privatkapeller og andagtsbilleder. Men også teologifaglige specialfelter har været i fokus, og f.eks.

har Mejrup indviet resten af holdet i forbindelsen mellem eksegetiske detaljer i Franckes Timotheus-forelæsninger og hans forestilling om, at teologistuderende må uddannes i afsondring fra verden for med størst mulig kraft at kunne virke i verden. Den musikalske vinkel, som Havsteen har stået for, er blevet udfoldet i studier af f.eks. Charpentier-oratorier skrevet til Mlle og Mme de Guise, salmetekster fra de franckeske stiftelser og hofspil fra Wolfenbüttel samt ikke mindst i forbindelse med de tre koncerter, vi har holdt i Trinitatis Kirke. Til disse koncerter har Havsteen i samarbejde med organist Søren Chr. Vestergaard fundet musik skrevet i tilknytning til vores steder, hvoraf noget ikke tidligere har været opført i Danmark.

Det meste af dette tværfaglige arbejde er foregået ved vores tirsdagsmøder. Men vi har også besøgt de fleste af de otte steder dels for at gå i arkiver og på biblioteker, dels for at se på bygninger og landskaber. Stederne er jo voldsomt forandret siden 1600-tallet, og direkte slutninger kunne vi selvsagt ikke drage, men disse besøg har alligevel givet en afgørende sans for afstande og proportioner. Når man kigger på et kort, ser de fem km mellem Versailles og St Cyr ikke ud af noget, men når man skal gå dem en mørk november-eftermiddag, får begrebet om „tilbagetrækning“ en mere konkret karakter.

Projektet har social slagside. Det er i forbindelse med overklassen, der er flest og mest umiddelbart tilgængelige kilder, og udgangspunktet var, at med et så bredt forskningsfelt ville vi ikke have mulighed for at konsultere arkivalier. Men efterhånden som vi kom i gang, måtte vi

alligevel i arkiverne, fordi arbejdet med tilbagetrækning og engagement rejste så mange spørgsmål, som tidligere forskning ikke har haft blik for, at det blev påtrængende at inddrage også den form for materiale. Så undervejs har vi siddet med breve, regnskaber, inventarer og testamenter i arkiver i Alençon, Halle, Paris og Wolfenbüttel, og disse granskninger har ført til nogle af projektets mest overraskende fund. Blandt de resultater, der har givet international genklang, er Nagelsmits arbejde med udvekslingen af tegninger mellem Hertug August og Johann Valentin Andreae og deres diskussion af den ideelle udformning af en medalje, der skulle sættes i produktion til Hertugens ære, samt Nørgaards fund af Mme de Maintenons hidtil upåagtede afskrifter af breve fra hendes åndelige vejleder. Disse afskrifter giver os ny viden om betydningen af afskrift i fransk fromhedskultur, men de kaster også nyt lys over det religiøse klima ved Ludvig XIVs hof.

Noget af det mest spændende ved SOLITUDES har været den måde, koblingen mellem tilbagetrækning og engagement dukker op i centrale tidligt moderne fænomener og problematikker. I vores forfølgelse af denne kobling er vi blevet ledt ind i diskussioner af politisk teori i kølvandet på Machiavelli og tidligt moderne ideer om fyrsten, der på en gang altid er synlig for alle og samtidigt er uigennemsigtig for sig selv og derfor behøver konstant, tilbagetrukket, vejledning fra Gud og sine rådgivere. Vi har arbejdet med biblioteket, som er et sted, hvor fyrsten akkumulerer al tidens viden med bistand fra internationale agenter, men samtidig er et rum, hvor han trækker

sig tilbage for at samle visdom til sin regeringsvirksomhed. Vi har arbejdet med verdensforsagende kvinders kamp for at omvende protestanter i Alençon med alt hvad dertil hører af sløjfede kirkegårde og opgravede lig, kamp på stokke og sten mellem protestanter og katolikker samt rygter om tvangsfjernelse af protestantiske børn. Vi har arbejdet med pædagogik og oplysning, med disciplinering af selvet – og af de andre, med bogkultur, material kultur, sjælesorg og lærdomshistorie.

Kirkehistoriske indsigter

Vi forventede at se klare konfessionelle forskelle, men sagen var selvfølgelig mere kompliceret. Grundlæggende er det tydeligt, at driften mod „tilbagetrækning fra verden“ er stærk i både de katolske og de lutherske kulturer, vi har undersøgt. Den lutherske optagethed af livet i kald og stand sætter sit præg på den tilbagetrækning, der finder sted på vores tyske steder. Men også det franske materiale tilskynder til, at man skal trække sig tilbage dér, hvor man er. Der er dog basale forskelle. En ikke overraskende forskel er det forhold, at klosteret på den franske side bliver et grundtopos for tilbagetrækning fra verden, som alle vores aktører forholder sig til enten ved at være i kloster eller med jævne mellemrum besøge et kloster eller ved at modellere deres fromhedsliv efter et monastisk ideal. Klosteret er selvsagt ikke et ideal på de protestantiske steder, men Francke kan for eksempel godt trække på monastisk gods, samtidigt med at han lægger afstand til klostertanken. En for os mere overraskende konfessionelt bestemt forskel handler om bestemmelsen af menne-

sket som fremmed i verden – *peregrinus*-motivet. Vi havde ventet, at dette motiv stod stærkt overalt. Det viste sig imidlertid, at termen er stort set fraværende i det franske materiale, vi har arbejdet med, men ret central i det tyske. Forskellen kan måske forklares ved, at pilgrimsfærd (*peregrinatio*) i 1600-tallets franske fromhedskultur blev betragtet som en dubiøs praksis. I en luthersk sammenhæng var den slags associationer ikke påtrængende, og *peregrinus*-motivet kunne her bruges frit i betragtningen af mennesket som fremmed i verden, både i salmer som Paul Gerhards „Ich bin ein Gast auf Erden“, der blev sunget i de franckeske stiftelser i Halle, og i Den pegnesiske Blomsterordens poetiske udfoldelser om jordelivet som en vandring.

Epilog

Det mest givende ved SOLITUDES har været det fælles arbejde med vidt forskellige materialer og problematikker og de indsigter og udfordringer, som dette fælles arbejde har givet os både som forskningsgruppe og individuelt, samt muligheden for at udveksle viden og kunnen med førende internationale eksperter i tidlig moderne fromhedskultur både her og i udlandet. Det mest tankevækkende har været at se, hvordan kirkehistoriske indsigter og faglige færdigheder kan bidrage i samspejlet med andre discipliner. Som kirkehistorikere har vi en viden, som efterhånden bliver mindre selvfølgelig i det internationale forskningslandskab, men som generelt er både velkommen og efterspurgt. Det har været berigende at overveje, hvordan denne viden bedst kan bidrage til tværfaglige sammenhænge med respekt for kernefagligheden – i en dynamik mellem, om jeg så må sige, tilbagetrækning og engagement.